

Minimalisme en conceptuele kunst

Beschrijving:

In les 5 is de *postpainterly abstraction* besproken die was ontstaan als reactie op het (individuele en expressieve) abstract-expressionisme. De vertegenwoordigers van de *postpainterly abstraction* probeerden om het persoonlijke zoveel mogelijk uit te bannen. Deze stroming vond eind jaren 60 een vervolg in het *minimalisme* en de *conceptuele kunst*. Maar terwijl abstract expressionisme en *postpainterly abstraction* waren geworteld in de schilderkunst, vond het minimalisme zijn uitingsvorm vooral in het driedimensionale, en de conceptuele kunst in taal. De schilderkunst verloor in deze jaren aan populariteit, er werd zelfs gesproken over ‘de dood van de schilderkunst’. Vanwege het belang van het minimalisme en de conceptuele kunst voor de hedendaagse kunst worden ze behandeld in onze cursus schilderkunst.

Minimalisme:

De kunstenaars van het minimalisme gebruikten geometrische elementen die vaak herhaald worden binnen een werk. Het ging hen om de positie van de elementen ten opzichte van de omringende ruimte. De omgeving van het materiële object werd daarmee een essentieel onderdeel van het kunstwerk. De minimalisten maakten gebruik van standaard industriële materialen, zoals staalplaten, aluminium frames, betonblokken of neonbuizen.

De minimalistische ruimte-constructies dragen geen betekenis mee die (opzettelijk) door de kunstenaar is toegevoegd. Het ging erom het materiaal en de ruimte voor zichzelf te laten spreken; emotionele betrokkenheid werd verworpen. Het is aan de toeschouwer om te onderzoeken wat hij of zij ervaart. Het doel was om door het weglaten van betekenis tot een soort ‘eenheidstaal’ te komen, om kunstenaar en toeschouwer hetzelfde *idee* te laten ervaren (hierin klinkt de komst van de conceptuele kunst al door). Dit hoefde overigens geen minimale ervaring te zijn: “een eenvoudige vorm staat niet per se voor een eenvoudige beleving ervan” (Robert Morris). Daarnaast werd door de industriële vormen en materialen benadrukt dat kunst moet worden beschouwd als iets dat per definitie door mensen is gemaakt, tegenover de organische verschijning van de natuur.

Het minimalisme is hoofdzakelijk een Amerikaanse stroming geweest. De vijf belangrijke vertegenwoordigers zijn Carl Andre, Sol LeWitt, Dan Flavin, Robert Morris en Donald Judd. Ondanks de overwegend driedimensionale gerichtheid van het minimalisme, zijn er ook schilders geweest die in deze categorie worden geplaatst. Onder hen Frank Stella en Agnes Martin die reeds zijn genoemd bij de les over *postpainterly abstraction*. Andere namen zijn Robert Rauschenberg en Robert Mangold.

In Europa zou je Yves Klein en Lucio Fontana de pioniers van het minimalisme en de conceptuele kunst kunnen noemen. Zij waren actief in de jaren 50 en vroege jaren 60. De Franse kunstenaar Klein is beroemd geworden met zijn monochroom blauwe schilderijen. In 1958 hield hij in Parijs een expositie onder de naam ‘Le Vide’ (de leegte), waarbij de galerie geheel leeg was, van binnen wit geschilderd en aan de buitenkant blauw. Een andere bekend kunstproject was dat drie naakte vrouwen door Klein in blauwe verf werden gezet en daarna met hun lichaam het doek moesten ‘beschilderen’.

De Italiaan Lucio Fontana schiep zijn zogenaamde ruimteconcepten door zijn doeken monochroom te beschilderen en ze vervolgens op één of meerdere plaatsen in te snijden.

Het doek onder spanning week hierdoor uiteen zodat een blik op de achtergelegen ruimte ontstond, een ruimte zonder betekenis en in die zin een abstracte ruimte. Fontana probeerde op deze wijze het niets, de leegte, tot onderwerp van zijn schilderijen te maken.

Een andere kunstenaar die onder het minimalisme geschaard zou kunnen worden en die tevens de brug slaat naar de conceptuele kunst is Christo. In de verschijningsvorm van zijn kunst is Christo vooral een minimalist. Hij stapelde bijvoorbeeld olievaten op elkaar om één monumentaal beeld te creëren. Hij is beroemd geworden met zijn kunstwerken waarbij hij en zijn vrouw Jeanne Claude landschappen hebben ingepakt in plastic, bijvoorbeeld een deel van de Australische kustlijn. Later hebben ze ook bouwwerken ingepakt, zoals de Pont Neuf in Parijs of de Rijksdag in Berlijn. Hun meest recente kunstproject, in 2005, is het plaatsen van 7500 poorten in Central Park in New York geweest. Het gaat Christo en Jeanne Claude echter niet alleen om de verschijningsvorm van hun werk. Zij zien de voorbereiding (vergunningen aanvragen etc.) en de afhandeling als onderdeel van het totale kunstproject. In dat opzicht zijn zij eerst en vooral conceptueel kunstenaars.

Conceptuele kunst:

Het streven van de minimalisten om een idee over te dragen middels eenvoudige universele vormen vond zijn vervolg aan het eind van de jaren zestig in de conceptuele kunst waarin de uiterlijke verschijning van een kunstwerk geen rol meer speelde. In deze stroming bestaat het kunstwerk uit de gedachte, het idee of het concept zélf. Soms maakt het proces van totstandkoming er onderdeel van uit, of draait het zelfs alleen maar om dit proces. Elke uitingsvorm is toegestaan. De uitvoering is van ondergeschikt belang en niet meer gebonden aan regels, kan soms per keer verschillen of zelfs geheel achterwege blijven. Zoals de New Yorkse kunstenaar Keith Arnatt in 1970 vroeg: “Is het mij toegestaan om *niets* te doen als mijn bijdrage aan deze expositie?” Taal is het belangrijkste medium geworden in plaats van verf, klei, steen of metaal. Fotografie en video zijn belangrijke hulpmiddelen om ideeën of processen vast te leggen.

De ideeën van de conceptuele kunstenaars hebben vaak betrekking op het maken of ervaren van kunst, maar kunnen ook een sociaal of intellectueel item aan de orde stellen. Het doel van conceptuele kunst is bewustwording. Deze kunstvorm heeft niets te maken met het gebruik van kunst voor persoonlijke beleving. Een nevensdoel bij het ontstaan van het conceptualisme was het loskomen van de traditionele kunsthandel. Een idee kan immers niet worden gecommercialiseerd of worden ingelijfd door galeries of musea.

De opmerking van Paul Klee (een halve eeuw eerder) dat “een kunstwerk vooral een creatief proces is, en niet zozeer een eindproduct” vindt zijn realisatie in de conceptuele kunst. Een schilder in wiens werk je dit citaat kunt herkennen is Cy Twombly. Zijn doeken zijn zo gemaakt alsof hij steeds opnieuw begint, zich verbetert, zoekt naar een middel om zich uit te drukken. Het werk is een totaal van onsamenhangende teksten en vormen, de weerslag van een zoekproces. Twombly wil ons het proces, het verloop van tijd en beweging laten zien; hij is niet geïnteresseerd in een eindresultaat.

Andere conceptuele kunstenaars van het eerste uur zijn On Kawara, die sinds 1966 elke dag de datum schildert op exact dezelfde manier, en Roman Opalka, die in 1965 is begonnen getallen te schilderen vanaf 1 tot oneindig. Sol Lewitt heeft zich ontwikkeld als minimalist, maar produceert sinds 1967 alleen nog maar ideeën die hij door anderen laat uitvoeren.

Joseph Kosuth stelde dat kunst slechts tot taak heeft zichzelf ter discussie te stellen, waarbij hij kunst reduceerde tot een taalspel en niet meer dan dat.

Sinds het ontstaan van de conceptuele kunst zijn er talloze kunstenaars geweest die zich op conceptuele wijze hebben uitgedrukt. Het is niet mogelijk om ze allemaal te noemen, temeer daar de conceptuele kunst heden ten dage nog steeds mainstream is.

Fluxus, Action, Arte Povera, Zero, Nul:

In de jaren 60 hebben veel kunstenaars zich in groepen verenigd rondom minimalistische en conceptuele thema's. De belangrijkste groepen worden hier genoemd.

De voornaamste vertegenwoordiger van de Duitse dada-achtige groep *Fluxus* was Joseph Beuys. Hij maakte assemblages van vilt en vet en van stapels steenblokken met gaten erin, hij beschreef schoolborden met mystieke formules, hij maakte grillige aquarellen. Voor Beuys droeg elk materiaal en object een symbolische betekenis. Zijn houding was utopisch: hij streefde een totale bevrijding van de mensheid na, de eenwording van geest en natuur.

De groep *Arte Povera* is in 1967 ontstaan. De naam betekent arme of armoedige kunst. *Arte povera* kunstenaars streefden een directe band met het dagelijks leven na. Zij werkten met eenvoudige materialen zoals water, glas, zand, gras, touw of stof.

De kunstenaarsgroep *Zero* is in 1959 opgericht in Duitsland. De kunstenaars van *Zero* streefden naar een synthese tussen kunst en werkelijkheid, kunst en techniek, kunst en natuur. Verschijnselen als licht, lucht en beweging speelden een belangrijke rol in hun werk.

De *Nulgroep* is in 1960 opgericht door Nederlandse kunstenaars. De naam is gekozen naar analogie van de *Zerobeweging* in Duitsland. *Nul* zette zich af tegen het abstract-expressionisme. De kunstenaars van *Nul* richtten zich in hun poging om tot een objectieve kunstvorm te komen op de alledaagse werkelijkheid.

Kunstenaars:

Minimalisme:

3D-kunstenaars: Donald Judd, Andre Flavin, Carl Andre, Sol Lewitt, Robert Morris
Schilders: Yves Klein, Lucio Fontana, Frank Stella, Agnes Martin
(Robert Ryman, Sean Scully, Giorgio Morandi, Robert Mangold)

Conceptuele kunst:

Christo, Keith Arnatt, Cy Twombly, On Kawara, Roman Opalka, Sol Lewitt, Joseph Kosuth
(Marcel Broodthaers, John Baldessari, Hans Haacke, Robert Barry, Daniel Buren, Stanley Brouwn, Hanne Darboven, Bernd en Hilla Becher, Jan Dibbets, Art & Language, etc. etc.)

Fluxus: Joseph Beuys

Arte Povera: Mario Merz, Jannis Kounellis, Michelangelo Pistoletto

Zero: Otto Piene, Heinz Mack, Günther Uecker

Nul: Jan Schoonhoven, Henk Peeters, Armando, Jan Henderikse